

حوزه علمیه قم

مدرسه علمیه آیت الله بهجت (ره)

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

حجت الاسلام و المسلمین نصرت الله عباسی (زید عزه)

مجتبی ایرجی

پایه پنجم

سال تحصیلی ۹۸-۹۹

تقدیم به مادر حضرت حجت بن الحسن العسکری (عج)

زندگی هر انسانی شامل دو بعد فردی و اجتماعی است. فقه اسلامی علاوه بر احوال فردی، ماهیتی اجتماعی دارد و ناظر به حاکمیت و اداره اجتماع است. اما قرار داد های مربوط به قاچاق که باعث تزلزل بازار مسلمین میشود، نوعی ضرر به اجتماع مسلمین و اقتصاد آن می باشد. این پژوهش، بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران را بیان میکند. سال ۱۳۹۵ مقام معظم رهبری در دیدار اقشار مختلف مردم فرمودند جنس قاچاق را آتش بزنید. از همین بیان این پرسش در ذهن خطور میکند که نفس قاچاق در احکام اسلامی چه حکمی دارد؟ و آیا امحاء کالای قاچاق از نظر فقهی حقوقی وجهی دارد؟ با وجود ادله فقهی حکم حرمت قاچاق به اثبات میرسد. اثبات فقهی حکم کالای قاچاق بر اساس حکم حکومتی یا سلطانی که در فقه از آن بحث شده است اثبات میشود. همچنین راه دیگر آن بر اساس وجوب قانون مداری است. و از آنجا که از نظر حقوقی امحاء کالای قاچاق به صورت قانون در سال ۱۳۹۵ ابلاغ شده است پس بر همگان لازم الاجراست.

مقدمه:	۵
مفاهیم و کلیات:	۶
معنای قاچاق:	۶
معنای امحاء:	۷
انواع احکام:	۷
امر مولوی و ارشادی:	۷
فصل اول: اثبات حرمت قاچاق	۸
مخالفت با قانون:	۸
لزوم رعایت عهد:	۸
قاعده نفی سبیل:	۹
فصل سوم امحاء کالای قاچاق:	۱۰
سابقه امحاء کالای قاچاق در دیگر کشورها:	۱۰
تاسیس حکم امحاء کالای قاچاق در جمهوری اسلامی ایران:	۱۱
جایگاه حکم حکومتی در فقه:	۱۲
جایگاه حکم حکومتی در قانون اساسی:	۱۳
نتیجه گیری:	۱۵
منابع:	۱۶

مقدمه:

زندگی هر انسانی دارای دو بعد فردی و اجتماعی می باشد. اسلام به عنوان راهنمای زندگی برای هر تو ساحت برنامه ارائه کرده است. فقه اسلامی علاوه بر احوال فردی، ماهیتی اجماعی دارد و ناظر به حاکمیت و اداره اجتماع است.

قاچاق از جمله جرایمی است که در هر حکومتی باعث ضربه به سیستم حاکمیتی و مردم جامعه میشود. قاچاق در هر حکومتی موجب هرج و مرج و فشار بر اقتصاد داخلی میشود. تا جایی که میتواند یک نظام را از نظر اقتصادی فلج کند. لذا در همه نظام های سیاسی برای قاچاق حد تعیین شده است و قانون با قاچاقچی برخورد درخوری دارد.

در جمهوری اسلامی ایران هم برای قاچاق و قاچاق چی مجازات تعیین شده است که میتوان آن ها را در قانون پیگیری کرد. اما در سال ۱۳۹۵ مقام معظم رهبری در دیدار با اقشار مختلف مردم فرمودند:

«[در موضوع] قاچاق، بنده به مسئولین گفته ام که آقایان! وقتی شما آن باند قاچاقچی را پیدا میکنید و آن جنس کلان قاچاق را که چند هزار تن وزن آن است، وارد کشور میکنید، این جنس را جلوی چشم همه آتش بزنید؛ ضربه بزنید به قاچاقچی، به جنس دارای مشابه داخلی.» (دیدار با اقشار مختلف مردم ۱۳۹۵/۰۵/۱۱)

آقا در جای دیگر در تکمیل این سخن فرمودند:

«مبارزه‌ی جدی با قاچاق -همین مسئله‌ی انهدام [کالای قاچاق]- بسیار مهم است؛ البته بعضی از مرتبطين با این مسائل، به ما گفتند که بعضی از این اقلام را میشود باز صادر کرد، [یعنی] برگرداند و صادر کرد؛ خیلی خوب، این را حرفی ندارم، یعنی من این را الان اعلام میکنم. اینکه ما گفتیم حتماً منهدم کنند جنس را، جنس قاچاق را، این شامل آن قاچاق‌های جزئی و شامل این کوله‌برها و مانند اینها نیست؛ ما باندهای قاچاق و کارهای بزرگ [را میگوییم]، اینهایی که بازار کشور را تحت تأثیر قرار میدهد.»

(بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۹۵/۰۶/۰۳)

با توجه به اینکه مقام معظم رهبری برای سال های متمادی نام اقتصادی برای سال انتخاب کرده اند این دور از ذهن نمی باشد که برای حفظ این اقتصاد با شدت هم برخورد کنند. کما اینکه ایشان در سال ۱۳۸۱ فرموده بودند: «قاچاق کالا باید برای دست‌اندرکاران و عوامل اصلی این پدیده زشت بسیار گران تمام شود تا هیچکس بخود جرأت ندهد وارد این کار شود.» و اکنون بعد گذشت ۱۴ سال حکم امحاء این کالا را میدهند.

حکم امحاء کالای قاچاق مسئله جدیدی نیست و در کشور های مختلفی قبلاً انجام شده است یا همچنان هم حکم آن در حال اجراست که در ادامه به آن پرداخته میشود.

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

اما برای پاسخ به این سوال که آیا امحاء کالای قاچاق حرام است یا خیر؟ و از نظر قانونی چه حکمی دارد؟ باید در مورد خود قاچاق صحبت کنیم. به چه امری قاچاق گفته میشود؟ و آیا در فقه قاچاق امری حرام است؟

در ادامه می‌خواهیم در مورد امحاء کالای قاچاق صحبت کنیم که آیا شارع اجازه چنین کاری را داده است یا خیر؟ و آیا در نظام قانونی کشور برای این امر بیانی وجود دارد؟

برای بیان این امور ابتدا باید انواع احکام شناخته شود و بعد از بیان انواع حکم، صحبت از حکم حکومتی یا سلطانی میشود. در ادامه از امر مولوی و امر ارشادی صحبت به میان می‌آید. باید مشخص شود که اگر امر ولی مولوی باشد چه حکمی دارد و اگر ارشادی باشد وظیفه مکلف چیست؟ و آیا جز از راه حکم حکومتی وجه دیگری برای اثبات وجوب و جواز امحاء کالای قاچاق وجود دارد؟

مفاهیم و کلیات:

معنای قاچاق:

قاچاق در فرهنگ فارسی به معنای «خرید و فروش کالاهایی که معامله آن در انحصار دولت است یا ممنوع است و یا به معنای وارد کردن یا صادر کردن کالاهایی که ورود و صدور آن ممنوع می‌باشد همچنین به عنوان وصفی برای کالایی است که معامله آن ممنوع می‌باشد» (عمید، ۱۳۵۵، ص ۷۸۴)

اما دهخدا از قاچاق تعبیر به لفظ ترکی کرده است که به معنای «آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است.» (دهخدا، ۱۳۹۹، ج ۱۸/۸۳)

و فرهنگ معین نیز به ریشه ی این واژه در زبان ترکی تاکید کرده است و به معنای «کاری بر خلاف قانون که پنهانی انجام میشود. متاعی که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع است» بیان کرده است (معین، ۱۳۷۳، ج ۲/۲۶۷)

اما در حقوق معانی مختلفی برای قاچاق در نظر گرفته شده است که در این نوشته به تعریف سازمان تعزیرات از قاچاق اکتفا میکنیم:

در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۱۰/۰۳ فصل اول در تعاریف، مصادیق و تشکیلات، قاچاق اینگونه تعریف شده است: هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و بر اساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود.

در مورد معنای قاچاق سیاه نگاری های زیادی انجام شده است و مقاله های زیادی موجود است. این نگاره به مصداق شناسی قاچاق نمی‌پردازد بلکه حکم امحاء هر آنچه به آن قاچاق گفتند را مورد بررسی قرار میدهد.

معنای امحاء:

امحاء به معنای محو کردن، ناپدید کردن، از میان بردن چیزی. (فرهنگ فارسی معین)
همچنین امحاء به معنای از میان رفتن اثر چیزی، پاک گردیدن. (از اقرب الموارد) (منتهی الارب) (اندراج) (ناظم الاطباء)
پس آنچه در نهایت بررسی میشود حکم آتش زدن و نابودن کردن (چه اثر چه عین) کالایی که به هر تعریفی عنوان قاچاق را گرفته است، مورد نظر می باشد.
معنای امحاء در قانون: طبق آیین نامه اجرایی مواد ۵۵ و ۵۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز امحاء به معنای معدوم یا منهدم کردن کالای قاچاق مشکوفه است.
معنای امحاء فقه: در مواردی چون امحاء کتب ضاله از این کلمه استفاده شده است که به معنای محو کردن است.

انواع احکام:

حکم اولی: حکمی است که بر افعال و ذوات به لحاظ عنوان های اولی آنها بار میشود، مانند وجود نماز صبح.
حکم ثانوی: حکمی است که بر موضوعی به وصف اضطرار، اکراه و دیگر عنوان های عراضی بار میشود، مانند جواز افطار برای شخصی که حرج دارد. این حکم در طول حکم اولی قرار دارد (مشکینی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۴)
حکم حکومتی: مجموعه دستورات و مقرراتی که بر اساس ضوابط شرعی و عقلایی به طور مستقیم یا غیر مستقیم از سوی حاکم اسلامی و برای اجرای احکام و حدود الهی و به منظور اداره جامعه در ابعاد گوناگون آن و تنظیم روابط داخلی و خارجی آن صادر میگردد. (کلانتری، ۱۳۸۸، ص ۱۱)
باید به این نکته توجه شود که مصلحت جامعه مبنایی است که حاکم اسلامی بر طبق آن حکم حکومتی را صادر میکند که باید در چارچوب ضوابط شرعی تشخیص داده شود و باید در طول احکام شرعی باشد.

امر مولوی و ارشادی:

امر مولوی و تاسیسی: به امری گفته میشود که حکم تازه و مستقل آورده باشد که دارای ثواب خواهد بود.
امر ارشادی و تاکیدی: به امری گفته میشود که حکم تازه ای رانیاورده و بلکه حکم عقل را تاکید و ارشاد مینماید و ثوابی ندارد.
با دانستن جایگاه هر یک از احکام و فرق بین امر مولوی و ارشادی ابتدا به اثبات حرمت اصل قاچاق میپردازیم.

فصل اول: اثبات حرمت قاچاق

مخالفت با قانون:

مطابق با فتوای بسیاری از مراجع از عمل به خلاف قانون موجب اخلال در نظام میشود و اخلال در نظام جایز نیست. برای مثال رهبر معظم انقلاب (مد ظله العالی) در این خصوص به صراحت اظهار داشته است: «مخالفت با قوانین و مقررات و دستورات دولت اسلامی که به طور مستقیم توسط مجلس شورای اسلامی وضع شده و مورد تایید شورای نگهبان قرار گرفته اند و یا با استناد به اجازه قانونی نهادهای مربوطه وضع شده اند، برای هیچ کس جایز نیست» (خامنه ای، ۱۴۲۴:۴۸۶)

در جواب سوال از آنکه آیا عمل به قوانین لازم است؟ که از دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی (حفظه الله) پرسیده شد فرمودند: اگر موجب اخلال در نظام جامعه باشد مانند قوانین راهنمایی و رانندگی جایز نمی باشد.

طی سوالی که از دفتر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (حفظه الله) مبنی بر حرمت عدم رعایت قوانین جمهوری اسلامی شد فرمودند: قوانین جمهوری اسلامی که از زیر نظر فقهای شورای نگهبان می گذرد مخالفت با آن همچون مخالفت با قوانین شرع است.

لزوم رعایت عهد:

در همه نظام های مدنی حقوق متقابلی میان حکومت و مردم وجود دارد. در اثر عهدی که مردم با حکومت دارند در مقابل حکومت خدماتی را برای مردم دارد. از جمله این تعهدات رعایت قوانین وضع شده در حکومت است. طبق قاعده اوفوا بالعقود پس مسلمین باید بر عهد های خود پایبند باشند و از قاچاق که یکی از قوانین در نظام جمهوری اسلامی ایران است پرهیز کنند.

قاعده لا ضرر و لا ضرار:

مطابق با قاعده نفی ضرر و ضرار در اسلام قاچاقچی با قاچاق باعث ضرر جانی و مالی به خود میشود که این مورد نهی شارع است و حرام است. در اسلام هر کاری که در آن خوف از ضرر هم باشد حرام است حال چه برسد به کاری که احتمال بالای ضرر جانی و مالی را دارد که به طریق اولی حرام است. قاچاق علاوه بر ضرر به خود باعث اضرار به دیگران و صدمه به کار و کسب های قانونی میشود. و با فرار های مالیاتی ضرر به اقتصاد کشور هم میشود. حرمت قاچاق، اضرار به سرمایه گذاران داخلی، مؤمنین و مسلمین است.

قاعده لا ضرر از مشهور ترین قواعد فقهی است که در تمامی ابواب فقه از عبادات تا معاملات، مورد استدلال قرار گرفته و در بسیاری از مسائل نیز تنها مدرک برای اثبات حکم است. به واسطه همین اهمیت و کارایی، بسیاری از علمای بزرگ متاخر به بحث پیرامون آن پرداخته، و رساله های مستقلی در مورد آن تالیف نموده و معنا مدرک فروع و نتایج را بیان کرده اند.

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران
 این بحث از مباحث طولانی اصول است که در این مختصر نمیگنجد به این حد بسنده میشود که علاوه بر آیات مختلفی که دلالت بر این قاعده میکند، عبارت لا ضرر و لا ضرار را زرار و ابوعبیده حذاء از امام باقر علیه السلام و عقبه بن خالد، از امام صادق علیه السلام و مرحوم صدوق و قاضی نعمان مصری به صورت مرسل روایت کرده اند و مرحوم شیخ و علامه و ابن زهره نیز در کتب خود آن را مسلم گرفته اند. از عامه نیز احمد، به صورت مسند و ابن اثیر به صورت مرسل آن را نقل کرده اند» (قواعد مهم فقهی، محمد جواد نوری همدانی، ج ۱، ص ۶۱) حال همانطور که میدانید گسترش این عمل میتواند ارکان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نظام را تضعیف نماید و باعث بیکاری، رواج فساد اداری در سطوح مختلف گردد، باندهای مافیایی و سازمانیافته را تقویت کند و در گسترش جرایمی مانند پولشویی، دست به تقنین به نفع مجرمین بزند یا از تصویب قوانین مانع جلوگیری نماید. این نوع از ضرر ملت و حتی حکومت را هم بر زمین میزند.

قاعده نفی سبیل:

یکی دیگر از قواعدی که در فقه کاربرد فراوان دارد قاعده نفی سبیل است.

راساس مفاد این قاعده هر عمل فردی یا جمعی از معاملات گرفته تا روابط بین مسلمانان و کافران که سبب شود دشمنان دین یا غیر مسلمان، راهی برای سلطه و ولایت بر مسلمان یا مسلمانان پیدا کنند، حرام است و جواز شرعی ندارد. بر این اساس مقررات اسلامی در ساحات داخلی، خارجی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی باید به گونه ای باشد که به هیچ نحو موجبات سلطه کفار و غیرمسلمانان را در پی نداشته باشد (مصطفوی ۱۴۲۱: ۲۹۳؛ موسوی بجنوردی ۱۴۱۹ ج ۱: ۱۹۳؛ سیفی مازندرانی ۱۴۲۵ ج ۱: ۲۳۹-۲۳۸؛ قمی ۱۴۲۳: ۱۴۰). امام نیز مفاد این قاعده را نفی سلطه کفار و بیگانگان بر امت اسلامی می داند (امام خمینی ۱۴۲۱ ج ۲: ۷۲۷-۷۲۰)

معاملات در چهارچوب قاچاق و بازار سیاه ضربه به اقتصاد کشور وارد میکند و با مالیات گریزی و ... باعث ضربه سنگینی به اقتصاد کشور میشود و این ضربه میتواند باعث سلطه بیگانگان بر امت اسلامی و حکومت اسلامی باشد.

حال که چند دلیل برای اثبات حرمت کالای قاچاق ارائه شد به بحث امحاء کالا میپردازیم.

لزوم حفظ سوق المسلمین:

هر چیزی که باعث به هم خوردن نظم بازار مسلمین شود، ممنوع است و باید حکم به بطلان آن صادر نمود. در موثقه علی بن ابراهیم از امام صادق سوال شده است، اگر چنانچه کالایی را در دست شخصی دیدم میتوانم شهادت دهم که آن کالا مال وی است؛ در حالی که امکان دارد آن کالا مال شخص دیگری باشد؟ امام صادق ع میپرسند آیا خرید آن کالا بر تو حلال است؟ سائل پاسخ میدهد: آری. امام ع میگویند چطور میتوانی آن کالا را از وی بخری و بعد قسم بخوری که این کالا مال من است؛ در حالی که ممکن است آن کالا از فروشنده نباشد و مال کس دیگری باشد، ولی نمیتوان شهادت دهی که آن کالا مال وی است. در ادامه امام ع میفرمایند: اگر این کار صحیح نباشد، بازاری برای مسلمانان باقی نمی ماند (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۷، ص ۲۹۳)

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

ارتباط میان روایت امام(ع) با قاچاق چیست؟ تعطیل نشدن بازار مسلمین در روایت امام(ع) به عنوان یک اصل بیان می شود. یعنی حفظ بازار مسلمین واجب است. وقتی حفظ آن واجب می شود، پس هر کاری که سبب اخلال در این حفظ شود، حرام است. کالاهایی قاچاق داخلی و خارجی سبب اخلال بازار مسلمین می شود یا خیر؟ بله، می شود. چگونه می شود؟ در زمان حاضر این موضوع کاملاً مشهود است. قاچاق سبب تعطیلی کارخانه ها و بیکاری کارگران می شود. وقتی کالای قاچاقی وارد کشور می شود مردم از آن خرید می کنند. در نهایت کارخانه های داخلی تعطیل و کارگران بیکار می شوند. وقتی این گونه شد در بازار مسلمین اخلال به وجود می آید. البته خیال نکنیم تنها وارد کردن کالای قاچاق سبب اخلال می شود، صادر کردن بی مورد یعنی قاچاق کالا به بیرون از کشور نیز سبب اخلال در بازار می شود. چگونه؟ وقتی کالا در بازار کمیاب شود، گرانی سرسام آور ایجاد می شود، نتیجه گرانی نیز تزلزل اقتصادی است. گرانی زیاد و هماهنگ نبودن عرضه و تقاضا سبب اخلال در بازار مسلمین می شود.

فصل سوم امحاء کالای قاچاق:

سابقه امحاء کالای قاچاق در دیگر کشورها:

موضوع مبارزه با قاچاق به قدری برای کشورهای مختلف جهان حایز اهمیت است که حتی کشور فقر زده بی مانند؛ کنیا در آفریقا نیز در ابتدای سال جاری میلادی تعداد معتابیهی دستگاههای فتوکپی، مبلمان اداری، کفش، البسه و کشمش و پس از آن یک محموله دیگری از کالاهای قاچاق به ارزش ۳۴۴ میلیون شیلینگ (معادل ۳۰ میلیون دلار) را امحا یا در آب غرق کرده‌اند.

کالاهای کشف شده جدید عبارت بودند: از ۱۷ هزار و ۶۰۰ گونی شکر ۵۰ کیلوگرمی، ۴۸ کانتینر برنج، ۶۴ تانکر اتانول و مقداری تجهیزات الکترونیکی دیگر که برخی از آنها به مواد سمی آلوده بودند و برای جلوگیری از آلودگی محیطزیست، قبل از ریختن به رودخانه یا دریا، با استفاده از شیوه‌های مدرن خنثی شده‌اند.

بر اساس قانون مبارزه با قاچاق در کشور ویتنام در صورت کشف و ضبط هرگونه کالای قاچاق، تمام این کالاها معدوم و از بین خواهند رفت. در تازه‌ترین برخورد، ماموران گمرک این کشور بزرگ‌ترین محموله کشف شده از کالاهای قاچاق که شامل؛ ده‌ها هزار بسته سیگار، عینک آفتابی، پودرهای شوینده، نوشیدنی الکلی، اسباب‌بازی و پوشاک به ارزش حدود ۴۳۱ هزار دلار امریکا را منهدم و ۶۴۱ نفر را در رابطه با این محموله دستگیر کردند.

تایلند هم از کشورهایی است که کالاهای قاچاق را امحا می‌کند. به عنوان نمونه؛ سال گذشته با دستور دولت این کشور، بیش از ۱۱۳ میلیون دلار کالای قاچاق و کالاهای با برندهای تقلبی، طی مراسمی نمادین زیر چرخ‌های بولدورز له شدند. همچنین در سال‌های اخیر بارها خودروهایی که به‌طور قاچاق وارد فیلیپین شده بودند، توسط بولدورزها نابود شدند.

با توجه به داده‌های گمرک، کشور مالزی نیز طی سه ماه ابتدایی سال جاری میلادی مقدار قابل توجهی سیگار قاچاق به‌خصوص آن بخش از کالاهایی که مربوط به سلامت جامعه می‌شود، را منهدم کرده است. بنا بر گفته مسوولان این کشور،

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

آخرین محموله‌یی که قرار است منهدم شود، ۲۷/۵ میلیون نخ سیگار قاچاق است که ارزش مادی آنها تقریباً ۸ میلیون دلار تعیین شده است و با توجه به قانون موجود مبارزه با قاچاق و پولشویی در این کشور، تمام آن سوزانده خواهد شد.

وزارت کشاورزی، شیلات و حفاظت محیط‌زیست هنگ‌کنگ نیز اواخر سال گذشته میلادی اعلام کرد: با توجه به افزایش روند قاچاق عاج فیل با عنوان «طلای سفید» از این پس تصمیم به از بین بردن تمام محموله‌های قاچاق کشف شده گرفته است. مسوولان و سیاست‌گذاران دولت هنگ‌کنگ برای بیان جدیت خود نسبت به مقابله با پدیده شوم قاچاق به‌خصوص درباره محصولات مثل عاج، پوست یا هرگونه محصول دیگر که مربوط به حیوانات است، تصمیم گرفته‌اند با وجود ارزش بالای این گونه کالاها به مجرد کشف این گونه محموله‌ها تمام آن را بسوزانند.

روسیه از کشورهای پیشرو در مبارزه با کالاهای قاچاق محسوب می‌شود. تا چند سال پیش، گمرک روسیه مکلف بود کالاهای قاچاق مکشوفه را با اخذ جریمه به مالک آن بازگرداند. اما پس از تحریم روسیه از سوی کشورهای اروپایی در اثر تنش بر سر اوکراین، مقابله با کالاهای تحریمی که به صورت قاچاق وارد خاک روسیه می‌شد، به‌طور جدی‌تر در دستور کار قرار گرفت و قوانین مقابله با قاچاق اصلاح شد.

بر اساس قانون جدید که به امضای رییس‌جمهور این کشور رسیده است، از مدتی پیش تمام کالاهای قاچاق مکشوفه از جمله: خودروهای خارجی، گوشی‌های مارک اپل و مواد غذایی، در ملاً عام امحا می‌شوند، زیرا از نظر مسوولان روسی، بهترین راه برای مقابله با قاچاق کالا، امحا و نابودی آن است.

اگرچه امحای کالای قاچاق نوعی خسارت به سرمایه ملی تلقی می‌شود، اما قطعاً منافع آن به مراتب بیش از زیان خسارت وارده است، بنابراین همزمان با تشدید و استفاده از قوه قهریه برای مبارزه با این ناهنجاری، باید برای فرهنگ‌سازی، به‌روزرسانی قوانین بازدارنده و پیشگیری‌کننده و همچنین تجهیز گمرکات و سایر مبادی ورودی و خروجی کشور به وسایل و روش‌های مدرن کنترلی و نظارتی، تدابیر لازم اندیشیده شود.

تاسیس حکم امحاء کالای قاچاق در جمهوری اسلامی ایران:

اولین بار بحث امحاء کالای قاچاق توسط مقام معظم رهبری مطرح شد. ایشان طی صحبتی فرمودند: (در موضوع قاچاق، بنده به مسئولین گفته‌ام که آقا جان! وقتی شما آن باند قاچاقچی را پیدا میکنید و آن جنس کلان قاچاق را که چند هزار تن وزن آن است، وارد کشور میکنید، این جنس را جلوی چشم همه آتش بزنید؛ ضربه بزنید به قاچاقچی، به جنس دارای مشابه داخلی.

بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم ۱۳۹۵/۱۱/۰۵

اما در بیانی دیگر حد و حدود این گفته را اینطور مشخص میکنند که:

مبارزه‌ی جدی با قاچاق — همین مسئله‌ی انهدام [کالای قاچاق] — بسیار مهم است؛ البته بعضی از مرتبطين با این مسائل، به ما گفتند که بعضی از این اقلام را می‌شود باز صادر کرد، [یعنی] برگرداند و صادر کرد؛ خیلی خوب، این را حرفی ندارم،

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

یعنی من این را الان اعلام می‌کنم. اینکه ما گفتیم حتماً منهدم کنند جنس را، جنس قاچاق را، این شامل آن قاچاق‌های جزئی و شامل این کوله‌برها و مانند اینها نیست؛ ما باندهای قاچاق و کارهای بزرگ [را می‌گوییم]، اینهایی که بازار کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (۱۳۹۵/۰۶/۰۳)

دال لفظی امر برای وجوب وضع شده است و اگر این را هم نپذیریم حداقل میتوان ادعا کرد که ظهور در وجوب دارد. لذا با شناخت حکم حکومتی وقتی ولی فقیه امر به فعلی میکنند علی الاقل ظهور در وجوب دارد. اما حقیقتاً جایگاه حکم حکومتی در فقه شیعه و قانون کجاست؟

جایگاه حکم حکومتی در فقه:

حکم حکومتی جایگاه مناسبی در میان متفکران از فقه‌های شیعه داشته و دارد؛ هر چند آن بزرگان در طول تاریخ قبل از انقلاب اسلامی ایران به خاطر بسته بودن دستشان در امر حکومت، به طور کامل و درست نتوانستند این مهم را در مواقع مورد نیاز بکار برند؛ ولی خوشبختانه به طور کلی دخالت علماء در امر مربوط به حکومت و اجتماع کاملاً ترک نشده و ما در سالهای قبل از انقلاب «یعنی در صد سال قبل از انقلاب» شاهد موضع‌گیری‌های قاطع و کارگشای مراجع عظام بودیم به عنوان مثال می‌توان به حکم تحریم تنباکو توسط میرزای شیرازی اشاره کرد؛ همچنین تحریم گرفتن شناسنامه از سوی مرحوم آیت الله آقا میرزا صادق آقای تبریزی اعلی الله مقامه که هنگام اجباری کردن گرفتن شناسنامه از سوی رژیم پهلوی جهت تشرف به مکه فرمودند «نه شناسنامه بگیرید و نه به حج بروید»^۱

اگر چه در طول تاریخ تفقه به احکام حکومتی یا احکام سلطانی در زمان متقدمین توجه ویژه‌ای نشده است ولی با این حال این مسئله از مسائله مستحدثه نیست و علما در مباحث چون ولایت فقیه، نماز جمعه و ... به این مهم پرداخته بودند.

در نظام سیاسی اسلام در دوران غیبت امام عصر عج حاکمیت در اختیار فقه عادل جامع شرایط است. پس از قبول حاکمیت فقیه عادل اداره جامعه و سرپرستی امت اسلامی بر عهده وی می‌باشد و لازمه این امر اعطای اختیارات برای اداره جامعه است چرا که این نمیشود ولی فقیه را مسئول جامعه کرد ولی اختیارات لازم را از او سلب کرد. این یک امر عقلی و متفق علیه است.

لذا اطاعت از دستورات وی واجب است.

اما در مورد آنکه احکام حکومتی از احکام اولیه است یا ثانویه نظریات مختلفی وجود دارد. مرحوم امام (ره) در جمله‌ای معروف میفرماید: «احکام حکومتی از احکام اولیه اسلام است» اما در جای دیگر رویکرد خود را در مورد حکم حکومتی اینطور بیان

۱. حیدری، مجید، مجموعه مقالات مسائل مستحدثه، احکام حکومتی و نقش زمان و مکان، مؤسسه تنظیم نشر و آثار امام خمینی، قم، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۲۷.

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران
میفرمایند: «... اکنون که در دوران غیبت امام(ع) پیش آمده و بناست احکام حکومتی اسلام باقی بماند و استمرار پیدا کند و
هرج و مرج روا نیست، تشکیل حکومت لازم می آید...» (امام خمینی، جلد ۲۰ ص ۴۵۱)

پس مخالفت با احکام ولی الهی شرعا جایز نیست. هر چند ایشان وضع برخی از قوانین را بر عهده دیگری گذاشته باشند که
این حکم با واسطه هم لازم الاجراست.

جایگاه حکم حکومتی در قانون اساسی:

در مورد حکم حکومتی در قانون اساسی باید به نکات زیر توجه نمود:

۱. نظام حکومتی جمهوری اسلامی ایران، دینی است. این امر در اصول یکم، دوم و چهارم قانون اساسی به صراحت بیان شده
است.

۲. نظام اسلامی مبتنی بر قواعد و اصول و احکام پیش تر از قانون اساسی است و اعتبار و مشروعیت قانون اساسی متخذ از
این اصول و مبتنی بر آن است.

۳. بر این اساس، احکام و قواعد اسلامی که به ویژه در ظرف فقه اسلامی تجلی یافته اند از منابع حقوق اساسی به شمار
می روند و از اعتباری هم سنگ قانون اساسی برخوردارند.

۴. احکام و اوامر فقیه از زمره احکام شرعی است، بنابراین احکام، اوامر و نواهی فقیه واجد شرایط از مصادیق احکام شرعی
هستند و به این اعتبار از منابع حقوق اساسی کشور محسوب می شوند. اوامر و فرامین امام(ره) و رهبری به مثابه منابع
حقوق اساسی هستند. مثل فرمان تشکیل مجمع تشخیص مصلحت قبل از بازنگری قانون اساسی یا شیوه بازنگری قانون
اساسی که در این قانون پیش بینی نشده بود.

۵. بر همین اساس قانون اساسی به ویژه در اصل پنجاه و هفتم، به «ولایت مطلقه» فقیه تصریح می کند و قوای سه گانه
کشور را زیر نظر «ولایت مطلقه فقیه» توصیف، تعریف و مشروعیت می بخشد.

۶. این ولایت مطلقه همان مکتب فقهی امام (قدس سره) است که در زمینه حکومت همان اختیارات رسول الله و ائمه علیهم
السلام را برای فقیه، قائلند اگر چه فقیه از نظر اعتبار معنوی و جایگاه شأنی، هرگز به پیامبر و ائمه نمی رسد و برخی مقامات
منحصر به آنان صلوات الله علیهم است. لکن آنچه به عنوان «حاکم» و اختیارات و تصرفات حکومتی انجام داده اند، همان
اختیار برای فقیه در عصر غیبت نیز وجود دارد.

۷. در اصل پنجاه و هفتم آمده است:

«قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و
امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند.»

ممکن است برخی از این اصل این گونه استنباط کنند که بخش اخیر آن که گفته است «برطبق اصول آینده این قانون
اعمال می گردند» به ولایت مطلقه امر و امامت امت برمی گردد. یعنی با این تفسیر ولی امر باید در محدوده وظایف مقرر در
قانون اساسی عمل نماید، اگر این تفسیر درست باشد، اصل ولایت مطلقه امر، بی معنی شده و از اساس نفی می گردد. لذا
اصل ۵۷ و بلکه قانون اساسی در خصوص ولایت فقیه تعارض مند است. بنابراین با دقت در ظهور این اصل و هم با توجه به
سابقه مذاکرات مجلس بازنگری، نادرستی این تفسیر معلوم می گردد. وجه حرف صحیح آن است که بخش اخیر اصل ۵۷

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

ناظر به اعمال قوای سه‌گانه است که چگونگی اجرا و اعمال این قوا مطابق قانون اساسی است و نه ولایت مطلقه امر.

۸. علاوه بر اصل ۵۷، در اصل ۱۱۰ نیز حل معضلات نظام که از طریق عادی قابل حل نیست بر عهده رهبری قرار داده شده است. (بند ۸). طرق عادی همان طرق قانونی و احکام اولیه است. این تعبیر بیانگر اختیارات حکومتی است و اگر اصل اختیارات حکومتی حاکم پذیرفته نشده باشد، حل معضلات ممکن نخواهد بود.

تجربه اعمال این حکومت برای حل معضلات و تأمین مصالح عامه مردم به وسیله امام راحل در طول ده سال حکومت، سبب شد که مجلس بازنگری قانون اساسی بعد از بحث فراوان این امر را در قانون اساسی تصریح کند.

امام (ره) نیز در وصیت‌نامه‌ی الهی خود به عنوان یک سند اساسی در اداره‌ی نظام اسلامی به این مهم تصریح فرموده‌اند، آنجا که خطاب به شورای نگهبان آمده است:

«از شورای محترم نگهبان می‌خواهم و توصیه می‌کنم، چه در نسل حاضر و چه در نسل‌های آینده که با کمال دقت و

قدرت وظایف اسلامی و ملی خود را ایفا و تحت‌تأثیر هیچ قدرتی واقع نشوند و از قوانین مخالف با شرع مطهر و قانون اساسی بدون هیچ ملاحظه‌ی جلوگیری نمایند و با ملاحظه‌ی ضرورات کشور که گاهی با احکام ثانویه و گاهی به ولایت فقیه باید اجرا شود توجه نمایند».

از این بیان امام (ره) استفاده می‌شود که ایشان «ولایت فقیه» را از مبانی رفع ضرورات کشور همچون رجوع به احکام ثانویه می‌دانند. البته در بیانات دیگر «اصل حکومت» را ایشان از احکام اولیه ذکر فرموده‌اند. از این بیان همچنین استفاده می‌شود که بدون «ولایت فقیه» که مقصود احکام حکومتی حاکم و فقیه است کشور دچار بن‌بست خواهد شد و این با اساس فقه که به تعبیر امام فلسفه عملی حکومت است مغایر خواهد بود. با این وصف وجود احکام حکومتی، لازمه حکومت است و بدون آن حکومت کامل نیست و محقق نیز نخواهد شد.

با انضمام تعبیر اصل ۵۷ در خصوص «ولایت مطلقه» به نظرات امام (ره) که از منابع حقوق اساسی کشور است، اعتبار و جایگاه احکام حکومتی مشخص می‌شود. به این ترتیب علاوه بر اصل پنجاه و هفتم، اصل یکصد و دهم نیز مؤید پذیرش حکم حکومتی و ولایت مطلقه است.

در اصل ۱۱۲ نیز که در مقام تأسیس مجمع تشخیص مصلحت است، در جایی که گفته است در مواردی که شورای نگهبان مصوبه مجلس را خلاف موازین شرع بداند و مجلس با در نظر گرفتن مصلحت نظام نظر شورای نگهبان را تأمین نکند، حل موضوع و تشخیص مصلحت را به عهده مجمع تشخیص دانسته است، نشان از آن دارد که این مجمع برای اعلام احکام حکومتی تشکیل شده، چرا که احکام حکومتی ممکن است حکم اولیه را متوقف و یا برای مدتی تعطیل نماید، و این حکم حاکم بر دیگر احکام اولیه می‌شود. و با همین دیدگاه نیز شورای نگهبان، در تفسیر اصل ۱۱۲ گفته است: «هیچ یک از مراجع قانونگذاری حق رد و ابطال و نقض و فسخ مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام را ندارند».

۹. اصل چهارم قانون اساسی، موازین شرعی را بر اطلاق و عموم قانون اساسی و بر همه‌ی قوانین حاکم دانسته است. لذا از آنجایی که حکم حکومتی از زمره احکام شرعی محسوب می‌شود و چنان که از عنوان آن برمی‌آید «حاکم» نیز هست توجه به اطلاق این اصل متضمن پذیرش حکم حکومتی نیز هست.

۱۰. حکم حاکم می‌تواند دامنه‌ی احکام را تضييق یا توسعه دهد، و مبتنی بر مصالح ملزمه‌ای است که فلسفه‌ی و مناط احکام شرعی است. از این جهت بر همگان اجرای آن واجب می‌شود و هیچ کس به هر توجیهی ولو این توجیه که مبانی

بررسی فقهی حقوقی امحاء کالای قاچاق در نظام جمهوری اسلامی ایران

احکام ولایی را قبول ندارد، نمی‌تواند از پذیرش و اجرای آن سر باز بزند. (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای/غلامحسین الهام)

پس طبق اصل ۵۷ قانون اساسی، ولایت مطلقه فقیه در قانون گنجانده شده است، طبق همان اصل قوای سه گانه زیر نظر ایشان قرار دارند.

مراد از ولایت مطلقه در اینجا یعنی ولی فقیه حاکم اسلامی تمام اختیارات که بر حسب ولایت تشریحی مربوط به ولی معصوم است را در اداره امور سیاسی و اجتماعی دارا می‌باشد؛ مگر آنکه مواردی با دلیل استثناء شده باشد، مثل جهاد ابتدایی همچنان که حضرت امام و اکثر علماء حاضر بر این باورند.

به طور موجز اینطور گفته میشود که در شرایط عادی طبق اصل ۱۱۰ قانون اساسی عمل میشود و در شرایط اضطراری طبق اصل ۵۷.

پس تا به اینجا اثبات شد که ولی فقیه حکمی دادند و وجوب اطاعت از اوامر ایشان شرعا وجود دارد. اما از حیث قانونی مطابق با اصل ۵۷ و ۱۱۰ قانون اساسی و مطابق با عبارت ولایت مطلقه فقیه بیان شده است که ایشان اجازه صدور حکم حکومتی را دارد.

بررسی:

ممکن است گفته شود که این امر ولی فقیه حکم ارشادی بوده است و نه مولوی. در جواب اینطور پاسخ داده میشود، اگر چه امر ایشان ارشادی هم بوده باشد اما هیات وزیران در جلسه های ۱۳۹۵/۰۴/۰۶ و ۱۳۹۴/۰۴/۳۰ به پیشنهاد ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز به استناد مواد ۵۵ و ۵۶ قانون مبارزه کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ آیین نامه اجرایی را ابلاغ کرد. پس این امر مسیر دیگری غیر از حکم حکومتی را هم طی کرده است و تبدیل به قانونی در جمهوری اسلامی ایران شده است و از حیث اینکه قانون شده است لازم الاجرا و لازم الاتباع است.^۲

نتیجه گیری:

قاچاق یک امر حرامی است که ضرر های زیادی را در جنبه های مختلف بر کشور وارد میکند. برای کالای قاچاق ضبط شده احکام مختلفی وجود دارد. مقام رهبری طی بیانی فرمودند که کالای قاچاق را آتش بزنیید و بنابر آنکه حکم ولی فقیه، حکم حکومتی حساب میشود این حکم برای همه لازم الاجراست. دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۵ طی قانونی انواع کالای قاچاقی که در صورت ضبط، امحاء میشوند را مشخص کردند. پس از طرف دیگر مطابق با ضرورت رعایت قوانین جمهوری اسلامی ایران، امحاء کالای قاچاق یک امر لازم الاجراست.

۱. برای مطالعه بیشتر به سایت ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز به ادرس www.epe.ir مراجعه فرمایید.

منابع:

۱. کفایه الاصول، آخوند خراسانی، محمد کاظم، قم: موسسه نشر اسلامی، ۱۴۲۱ق
۲. قاعده لاضرر، اصفهانی، شیخ الشریعه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰ق
۳. فرائد الاصول، انصاری، مرتضی، ج ۲، ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.
۴. آسیب شناسی قاچاق کالا در ایران، بهرامی، محسن، تهران: انتشارات فارابی، ۱۳۸۴
۵. وسائل الشیعه، حرعاملی، محمد بن حسن، ج ۲۷، قم: موسسه آل البیت: ۱۴۰۹ق
۶. لغت نامه دهخدا، دهخدا، علی اکبر، ج ۱۱، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران: چ ۱۳۷۷، ۴
۷. قاعده لاضرر از دیدگاه امام خمینی، رشیدپور، ابوالقاسم، تهران، چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۹
۸. حکم اولیه و ثانویه فقهی امحاء کالای قاچاق، سادات، سید رحمت الله، تهران، میراث فرهیختگان ۱۳۹۷
۹. فرهنگ فارسی معین، معین، محمد، تهران، ۱۳۷۹
۱۰. کتاب البیع (للسید مصطفی الخمینی)، خمینی، شهید، سید مصطفی موسوی، ۲ جلد، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، تهران - ایران، اول، ۱۴۱۸ ه ق
۱۱. مجموعه مقالات مسائل مستحدثه، حیدری، مجید، احکام حکومتی و نقش زمان و مکان، مؤسسه تنظیم نشر و آثار امام خمینی، قم، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۲۷.
۱۲. صحیفه امام، خمینی، روح الله، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
۱۳. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه ای <http://farsi.khamenei.ir>
۱۴. مدرسه امام امیرالمومنین ع <https://makarem.ir>
۱۵. سایت دفتر آیت الله العظمی سید علی سیستانی <https://www.sistani.org>
۱۶. ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز <https://www.epe.ir>